

فصلنامه مطالعات خاورمیانه

۴۳

شماره استاندارد بین‌المللی ۱۵۶۰-۱۹۸۶

سال بیست و پنجم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۷، تک‌شماره ۳۰۰۰۰۰ ریال

فصلنامه مطالعات خاورمیانه ۴۳

تحلیلی بر کلان روایت‌های ژئوپلیتیکی مسلط در خاورمیانه؛
(رویکردی نو به مطالعه قلمروسازی‌های ژئوپلیتیکی)

امکان‌سنجی شکل‌گیری تاب‌آوری زیست‌محیطی در منطقه غرب آسیا؛
(با تأکید بر رابطه توسعه پایدار با امنیت پایدار زیست‌محیطی)

واکاوی چالش‌های دولت-ملت‌سازی در سوریه

بررسی عوامل موثر در ارتقا وزن ژئوپلیتیکی عربستان و تاثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا.

استراتژی ضد تروریسم اتحادیه اروپا در خاورمیانه و روابط با ایران

نسبت اندیشه و عملکرد سیاسی اخوان المسلمین مصر (۲۰۱۳-۲۰۱۲)

MIDDLE EAST STUDIES QUARTERLY

93

ISSN: 1560-1986

Vol. 25, No. 3 Autumn 2018

فصلنامه مطالعات خاورمیانه ۹۳

An Analysis of Geopolitical Meta-Narration Governing the Middle East
(A New Approach to Studies on Territoriality in Geopolitics)

Studying the Possibility of Ecological Resilience in West Asia
(With an Emphasis on Relationship between Sustainable Development and Sustainable
Environmental Security)

Challenges of Nation-State Building in Syria

Factors Effective in Promotion of the Geopolitical Weight of Saudi Arabia and Its
Impact on Iran's National Security

European Union's Counter-Terrorism Strategy in the Middle East and Its
Relations with Iran

Political Ideology and Function of Egypt's Muslim Brotherhood (2012-2013)

Policy Orientations

The Middle East Studies Quarterly Concentrates on the production of knowledge about The Middle East and the promotion of academic research in this field. Regarding the fact that the Middle East is the most important geographical, historical and security environment of Iran, the Middle East Studies Quarterly tries to provide possibilities and chances for publishing methodological and scientific oriented views and writings of scholars both inside Iran and the outside world. Thereby, while trying to provide more understanding of the contemporary Middle East affairs, the Quarterly is committed to serve the national interests of the Islamic Republic of Iran.

Center for Scientific Research and Middle East Strategic Studies

The Center for Scientific Research and Middle East Strategic Studies was established in February 1988 in Tehran. This center is the first institute in Iran that has focused its studies and research on the various aspects of the Middle East. From an academic point of view, the creation of such a specialized center was highly necessary since the Middle East is the most immediate and the most significant geographic, historical, cultural and security region relevant to Iran's national interests. The Center is a United Nation's registered NGO.

Objectives

- Multidimensional Understanding of Iran's Immediate Environment
- Analysis of Complex Interactions between Iran and the Middle East
- Understanding Middle East's International Politics and Economics
- Panel Discussions on various Middle Eastern Issues with both Iranian and non-Iranian Scholars and Specialists
- A Library Complex Especializing on the Middle East
- A Data-bank on the Middle East
- Close Collaboration with other Middle Eastern Research Centers in the Region and outside of the Region
- Publication of a Quarterly, Books and Paper Series on the Middle East

فصلنامه مطالعات خاورمیانه، به‌عنوان یکی از پرسابقه‌ترین نشریات تخصصی کشور، به‌منظور تولید دانش در حوزه خاورمیانه‌شناسی و ارتقای پژوهش‌های دانشگاهی در این زمینه فعالیت می‌کند. با توجه به آنکه منطقه خاورمیانه مهم‌ترین محیط جغرافیایی، تاریخی، فکری و امنیتی ایران به شمار می‌رود، فصلنامه می‌کوشد زمینه‌ای مناسب برای انتشار و بررسی دیدگاه‌های علمی و روشمند صاحب‌نظران داخلی و خارجی را فراهم آورد تا ضمن درک هرچه عمیق‌تر مسائل معاصر منطقه، پیشنهادهای مناسبی نیز برای تحقق منافع ملی جمهوری اسلامی ایران ارائه شود.

مرکز پژوهش‌های علمی و استراتژیک خاورمیانه

مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات خاورمیانه در بهمن ماه ۱۳۶۷ در تهران تاسیس شد. این مرکز، علاوه بر مطالعه و تحقیق پیرامون مسایل نظری روابط بین‌الملل، خاورمیانه‌شناسی را محور فعالیت‌های مطالعاتی، تحقیقاتی و اطلاع‌رسانی خود قرار داد. در واقع، این اولین مرکزی است که در ایران با هدف خاص تحقیقات در حوزه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل شروع به کار می‌کند. ضرورت وجود چنین مرکزی از نقطه نظر تخصصی بسیار بدیهی و منطقی می‌نماید، زیرا خاورمیانه، مهم‌ترین و فوری‌ترین محیط جغرافیایی، تاریخی، فکری و امنیتی ایران است و شناخت دقیق و تخصصی افراد گوناگون این محیط، یک وظیفه روشن علمی و ملی می‌باشد. این مرکز اهداف خاص زیر را دنبال می‌نماید.

- مطالعه و تحقیق پیرامون مسایل نظری در رشته روابط بین‌الملل
- شناخت عمیق و چند بعدی محیط پیرامونی ایران (تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی)
- بررسی کنش‌ها و واکنش‌های متقابل میان ایران و خاورمیانه
- شناخت سیاست و اقتصاد بین‌المللی در خاورمیانه
- شناخت عمیق‌تر یکایک کشورهای خاورمیانه
- تشکیل میزگردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با شرکت کارشناسان و اساتید داخلی و خارجی
- برخورداری از یک کتابخانه تخصصی پیرامون خاورمیانه برای پژوهشگران و دانشجویان
- برخورداری از یک بانک اطلاعات و آرایه تسهیلات لازم جهت اتصال به بانکهای اطلاعاتی
- برقراری ارتباط نزدیک با سایر مراکز مطالعاتی در داخل
- برقراری ارتباط نزدیک با سایر مراکز خاورمیانه‌شناسی در خارج
- انتشار بولتن روزانه، هفتگی، ماهانه و فصلی شامل آخرین اخبار مربوط به خاورمیانه
- انتشار گزارش‌های خاص تحلیلی، فصلنامه تخصصی پیرامون خاورمیانه و کتاب‌های موضوعی

وحید کیانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱۴

چکیده

تحولات و پویایی‌های ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا متأثر از گفتمان و پادگفتمان‌های مختلفی است؛ اما آنچه در این میان بیشتر به چشم می‌آید رقابت سه گفتمان مسلط با عنوان گفتمان «اسلام شیعی» جمهوری اسلامی ایران، گفتمان «ضد شیعی» اعراب سنی و گفتمان «مبارزه با تروریسم» غرب است. هر سه گفتمان فوق از یک هویت مسلط برخوردارند که بر مبنای همین هویت مسلط سعی در تعریف هویت «دیگری» به‌عنوان دشمن دارند. گفتمان ضد شیعی اعراب سنی بر مبنای همین تفکر دیگری خود را «شیعه» و «ایران» و گفتمان اسلام شیعی جمهوری اسلامی، دیگری خود را «سکولاریسم» و «آمریکا» قرار داده‌اند؛ اما گفتمان غرب دیگری خود را «مبارزه با تروریسم» و «مبارزه با بنیادگرایی اسلامی» قرار داده است. نکته کلیدی بحث هم به همین مسئله مرتبط است. در حقیقت، گفتمان غرب بر مبنای تئوری قدرت هوشمند خود و با توجه به مؤلفه‌های جنگ نرم معتقد به هیچ دوست یا دشمنی برای خود، در همه زمان‌ها و مکان‌ها نیست؛ بلکه بر مبنای سیاست خارجی پراگماتیسمی یا عمل‌گرایانه خود بسته به نوع استراتژی‌ها و اهداف ژئوپلیتیکی خود به این کار مبادرت می‌ورزد؛ اما هر دو گفتمان ژئوپلیتیکی عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران دیگری خود را هویتی ثابت و همچنین کشوری واحد قرار داده‌اند و به تبع آن، در همه شرایط و زمان‌ها بر مبنای همان دیگری به روایت ژئوپلیتیکی خود اقدام می‌کنند.

واژگان کلیدی: کلان روایت، ژئوپلیتیک، جنوب غرب آسیا، ایران، عربستان سعودی، آمریکا.

۱. استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه بیرجند.

محمد کفاش نیری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۷/۱۶

مهناز گودرزی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱۵

چکیده

در دنیای امروز محیط‌زیست و بحرانهای زیست‌محیطی دیگر یک مقوله مختص به منطقه ژئوپلیتیکی خاص نمی‌باشد، بلکه به مقوله‌ای جهانی با تبعات بین‌المللی تبدیل شده است. قرار گرفتن منطقه غرب آسیا در منطقه‌ای خشک و نیمه‌خشک از نظر آب و هوایی، رشد تکنولوژی، افزایش جمعیت، کاهش منابع آبی و شکل‌گیری پدیده ریزگردها، در کنار وجود جنگ‌های منطقه‌ای، با ایجاد آلودگی‌ها و مشکلات زیست‌محیطی با تبعات بین‌المللی، نیاز به شکل‌گیری تاب‌آوری زیست‌محیطی را به‌عنوان امری ضروری برای این منطقه مطرح می‌سازد. بر این اساس، سیاست و رویکرد مناسب در جهت شکل‌گیری تاب‌آوری زیست‌محیطی در منطقه غرب آسیا سوالی است که این مقاله تلاش دارد به آن پاسخ گوید. لذا، نویسندگان این مقاله معتقد هستند اگرچه حاکم بودن نگاه امنیت نظامی مبتنی بر امنیت منفی در منطقه غرب آسیا باعث گردیده تا این منطقه فاقد الگوی مناسبی برای دستیابی به تاب‌آوری زیست‌محیطی باشد، اما اتخاذ رویکرد توسعه پایدار برای منطقه غرب آسیا در جهت ایجاد امنیت پایدار می‌تواند با توازن بخشیدن به‌طور همزمان بین عملکردهای زیست‌محیطی و انسانی به شکل‌گیری تاب‌آوری زیست‌محیطی در این منطقه یاری رساند. روش پژوهش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری زیست‌محیطی، منطقه غرب آسیا، توسعه پایدار، امنیت پایدار.

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان).

۲. عضو هیات علمی (استادیار) دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، گروه روابط بین‌الملل، نویسنده مسؤل. m.goodarzi@khuisf.ac.ir

مهرشاد غفارزاده^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۳/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۷/۱۴

چکیده

سوریه از جمله کشورهای خاورمیانه‌ی عربی است که روند دولت-ملت‌سازی در این کشور تاکنون موفق نبوده است. در این مقاله به بررسی مدل‌های دولت-ملت‌سازی و توضیح و تبیین آنها در منطقه خاورمیانه عربی با تاکید بر قرارداد سایکس-پیکو و سپس به واکاوی چالش‌های دولت-ملت‌سازی و موانع پیش‌روی این فرآیند در سوریه می‌پردازیم. پرسش اصلی مقاله این است که مهمترین چالش‌های ناکامی فرآیند دولت-ملت‌سازی در سوریه کدامند؟ علی‌رغم اینکه عامل اصلی پایه‌ریزی این ناکامی به نقش قدرت‌های استعماری (انگلیس و فرانسه) برمی‌گردد؛ ولی نویسنده بر این اعتقاد هست که در طول چند دهه‌ی اخیر آنچه که این ناکامی را تشدید کرده در ابتدا؛ اقتدارگرایی داخلی و بعد؛ نقش قدرت‌های منطقه‌ای بوده است. نویسنده ابعاد داخلی مانند (بافت جمعیتی- مذهبی، همزادپنداری مذهبی، فساد فراگیر، توسعه ناهمگون اقتصادی، عدم شکل‌گیری تشکیلات نخبگان ملی، اقتدارگرایی ناپایدار و همچنین وضعیت خدمات عمومی) را بررسی خواهد کرد.

واژگان کلیدی: دولت - ملت‌سازی، ناسیونالیسم عربی، سوریه، حافظ اسد.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۷/۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱۵

داود رضائی سکه روانی^۱

عبدالرضا فرجی راد^۲

اسماعیل علمدار^۳

چکیده

تلاش جهت دستیابی به منافع و اهداف ملی از بدیهی‌ترین اقداماتی است که کشورها را جهت تحقق آن به رقابت وامی‌دارد. از همین رو عربستان سعودی و ایران به‌عنوان دو رقیب منطقه‌ای در چند دهه گذشته به دنبال این بوده‌اند تا با استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی خود قلمرو نفوذشان را در کشورهای اسلامی توسعه دهند. لذا در استراتژی هر دو کشور، بهره‌گیری از وزن ژئوپلیتیکی و متغیرهای افزایشنده این وزن جهت اعمال فشار بر یکدیگر، دارای اهمیت بالایی است؛ که به نظر می‌رسد عربستان در بکارگیری این ظرفیت‌ها علیه ایران موفق‌تر عمل نموده است. هدف این مقاله بررسی نقش عوامل ژئوپلیتیکی موثر عربستان بر امنیت ملی ج.ا.ا. ایران می‌باشد. سوال مقاله این است که بنیان‌های ژئوپلیتیکی ارتقا دهنده وزن عربستان که بر روابط دو کشور اثرگذارند چیست؟ و چه تاثیری بر امنیت ملی ج.ا.ا. ایران دارد؟ نتیجه حاصله نشان از آن دارد که عواملی نظیر موقعیت جغرافیایی عربستان به همراه ذخایر انرژی و درآمدهای حاصل از آن و همچنین نقش مرکزیت جهان اسلام، در ارتقا وزن ژئوپلیتیکی عربستان سعودی نقش بی‌بدیلی داشته و بهره‌گیری از همین عوامل، امنیت ملی ج.ا.ا. ایران در سه عرصه داخلی، منطقه‌ای و جهانی را با چالش مواجه ساخته است.

واژگان کلیدی: وزن ژئوپلیتیکی، امنیت ملی، عربستان سعودی، ج.ا.ا. ایران.

۱. مدرس دانشگاه خاتم الانبیاء(ص).

۲. دانشیار جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران.

۳. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس.

a.farajirad@yahoo.com

s.alamdar@modares.ac.ir

رامسین بیت جم^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۲۴

چکیده

بروز بحران‌های منطقه‌ای و شکل‌گیری نوع جدید تروریسم در خاورمیانه و بدنبال آن سیل مهاجرت‌ها و پناهندگان به اتحادیه اروپا سبب شده تا نگاه کشورهای اروپایی به همکاری سیاسی-امنیتی با ایران به‌عنوان یکی از کشورهای باثبات و قدرتمند منطقه از اهمیت به‌سزایی برخوردار گردد. این مقاله نشان می‌دهد که استراتژی ضد تروریسم اتحادیه اروپا منجر به تقویت روابط منطقه‌ای این اتحادیه با ایران در منطقه خاورمیانه و ضرورت شکل‌گیری نوعی روابط جدید ژئوپلیتیک شده است. بحث اصلی مقاله این است که عدم برخورداری کشورهای اروپایی از ابزارهای عملی لازم در جهت هماهنگی و انسجام در مبارزه موثر با پدیده تروریسم به‌خصوص تروریسم تکفیری همچون داعش و القاعده، سبب شده تا اتحادیه اروپا با تمرکز بر سیاست «پیشگیری» از تهدیدات در منطقه به تقویت همکاری‌های منطقه‌ای به‌ویژه با ایران مانع از گسترش پدیده تروریسم از منطقه خاورمیانه به درون مرزهای خود در مناطق شرقی (شامات) و مناطق غربی (شمال آفریقا) شود. نویسنده نتیجه می‌گیرد که اعضای اتحادیه اروپا در روند اتخاذ راهبردهای ضد تروریستی، به‌تدریج تمایل بیشتری به افزایش سطح همکاری‌های خود با ایران در بخش‌های امنیتی، سیاسی، اقتصادی و انرژی پیدا کرده‌اند.

واژگان کلیدی: استراتژی پیشگیری، تروریسم داعش، اتحادیه اروپا، سیاست خارجی.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۸/۶

هادی آجیلی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱۶

مهدی بیکی^۲

چکیده

اخوان المسلمین یکی از بزرگترین و بانفوذترین جنبش‌های اسلامی است که پس از خیزش مردمی مصر در سال ۲۰۱۱، نخستین بار به رهبری محمد مرسی توانست از طریق شیوه دموکراتیک به قدرت برسد؛ اما این قدرت بیش از یک سال دوام نداشت. این مقاله درصدد پاسخ به این پرسش است که چه نسبتی بین اندیشه اخوان المسلمین مصر و کنش سیاسی آنها وجود دارد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اخوان پس از کسب قدرت و روبرو شدن با واقعیت‌های موجود و بنابر شرایط جدید تا حدود زیادی در اندیشه، ارزش‌ها و هنجارها و انگاره‌های هویت‌ساز خود در جهت حفظ و تثبیت قدرت تجدیدنظر کرده و در نتیجه هویت و منافع جدیدی برای خود تعریف کرده که برخلاف مولفه‌های اصلی و بنیادین شکل‌دهنده اخوان، نهایتاً به یکی از عوامل ناکامی حکومت اخوان تبدیل شده است. البته باید توجه داشت که هویت و منافع جدید اخوان، دارای قرائتی متفاوت از هویت‌گفتمانی پیشین این جنبش بوده که تناقض سیاسی یاد شده نهایتاً منجر به عدم انسجام سیاسی، کاهش مشروعیت حاکمیت مرسی و ناکامی حکومت اخوان شده است.

واژگان کلیدی: اخوان المسلمین، عملگرایی، قدرت، اندیشه سیاسی، سازه‌انگاری، مصر.

۱. استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی (ره).

۲. دکتری روابط بین‌الملل از دانشگاه علامه طباطبایی (ره).